

УДК 94(470) "19/20"

О. Кузнєцова-Тімонова, канд. іст. наук, пров. фах.
Інститут історії НАН Республіки Беларусь, Мінськ

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В АНГОЛІ (1975 – 2002) ТА ДОЛЯ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: НА ПРИКЛАДІ ПРЕДСТАВНИКІВ БІЛОРУСІ

Подана стаття містить інформацію про долю та участь у Громадянській війні в Анголі в 1975 – 2002 роках радянських, згодом білоруських, військовослужбовців. Акцентується увага на тому, що колишня офіційна радянська статистика (12 тисяч учасників та 54 осіб, що загинули) не є достовірною. Територія Анголи розподілена на 17 провінцій. На чолі кожної провінції знаходився комісар. Під час Громадянської війни ті або інші провінції входили до складу певного військового округу. Основних округів було шість: 1-й – Негаже, 2-й – Кабінда (обидва – північ країни), 3-й – Луена (схід), 4-й – Уамбо (центр), 5-й – Лубанго, 6-й – Менонге (обидва південь). У залежності від інтенсивності бойових дій, усі округи поділялися на категорії: бойові та небойові. Бойовими округами протягом усієї Громадянської війни були 3-й та 6-й. В різні періоди бойовими вважалися також 1-й, 4-й та 5-й округи. Кожний радянський військовослужбовець, перебуваючи у службовому відрядженні, повинен був мінімум рік (із обов'язкових двох років без сім'ї або трьох із сім'єю) провести в бойовому окрузі. Вказується, що на відміну від Афганістану, в Анголі ніколи не воювали регулярні радянські війська. Всі представники радянських збройних сил в Анголі носили загальну назву – "радянські військові радники й спеціалісти" (РВР й С) та умовно поділялися на наступні групи: військові радники, військові спеціалісти, військові перекладачі, солдати.

Ключові слова: Ангола, громадянська війна, військові радники, військові спеціалісти, військові перекладачі, солдати.

Ангола – колишня колонія Португалії – здобула незалежність 11 листопада 1975 р. Вона – велика в територіальному плані держава на південному заході Африки; багата на корисні копалини в межах майже всієї таблиці Менделєєва, але одночасно – одна із "гарячих точок" земної кулі. Майже сорок років – з 1961 по 2002 рр. – тут безперервно тривали бойові дії та гинули люди. На сорокарічних чоловіків з повагою дивилися тільки тому, що вони змогли дожити до такого "поважного" віку, адже більша частина ангольського населення померла в молодому віці. Громадянська війна у Анголі була війною декількох національних угруповань, котрі користувалися підтримкою різних держав та орієнтувалися на копіювання відмінних економічних і політичних систем. Простіше кажучи, – соціалістичною системою СРСР та капіталістичною США. Обидві "наддержави" допомагали воюючим сторонам як фінансово, так і політично. Радянський Союз протегував Антонію Аугуштинью Нето та його організацію Народний рух за визволення Анголи – Партію праці (МПЛА)¹. Сполучені Штати, натомість, сприяли діяльності двох інших партій: Фронт національного визволення Анголи (ФНЛА)² на чолі з Холденом Роберто та Національному Союзу за повне визволення Анголи (УНІТА)³ на чолі з Жонасом Савімбі. Крім того, в країні був наявним ще один військовий табір – ФЛЕК⁴, Фронт за визволення анклаву Кабінда, котрий базувався на території сусідньої держави Конго. Як стверджує видатний англійський дослідник Пітер Кальворкессі, Ангола витримала багаторічну спустошливу війну тому, що була багатою країною. Бойові дії, в ході яких кожна зі сторін витрачала щорічно майже 1-2 мільярди доларів на озброєння, фінансувалися за рахунок продажу діамантів та нафти. Нафта дозволяла уряду МПЛА отримувати закордонні кредити, а діаманти опозиційний УНІТА спродував міжнародному картелю, яким керувала бельгійська компанія "Де Бірс" [4, с. 275]. Опосередковану участь у громадянській війні в Анголі приймали й інші держави. Так, на боці МПЛА воювали регулярні військові загопи Куби, які почали прибувати до столиці Анголи Луанди в листопаді

1975 р. на радянських військових літаках. Кубинські військові в'їжджали в країну як туристи, в цивільному одязі, а військову форму та зброю провозили у вантажах. Головне ж, вони практично від трапу літака йшли у бої. І дослідники, і учасники Громадянської війни в Анголі одногосно стверджують: без кубинської підтримки МПЛА не утримала б владу у державі навіть кілька днів. Кубинські військовослужбовці керувалися наказом свого лідера Фіделя Кастро: "Ангола – ваша друга Батьківщина!" Тому вони воювали відважно й самовіддано за ту ангольську революцію, яка не для кожного, власне, ангольца була зрозумілою. В свою чергу, на боці ФНЛА й УНІТА виступала Південно-Африканська Республіка (ПАР). ПАР, за підтримки США й Великобританії, мала на той час найкраще озброєну та навчену армію на всьому Африканському континенті. Разом із південноафриканськими військовими в бойових діях проти державної армії Анголи (ФАПЛА)⁵ брали участь найменці всіх кольорів шкіри й національностей, у тому числі російські емігранти, поляки, англійці, французи, бразильці, американці, чилійці, португальці та інші.

Історію радянських збройних сил досить важко розподілити на 15 окремих частин, що доводиться робити після розпаду СРСР. В Радянській армії не існувало окремих національних формувань (за винятком хіба що відомого "мусульманського батальйону", бійці якого воювали в Афганістані). Отримавши погони, військовослужбовець міг бути скерованим у будь-яку точку Радянського Союзу, в будь-який військовий округ. Можливість проілюструвати участь представників Білорусі (тоді – БРСР) у війні в Анголі ми вбачаємо в наступному: виявити максимальну кількість білорусів за національністю, котрим довелося проходити військову службу у цій країні; тих, хто скеровувався в НРА з Білоруського червонознаменного військового округу (БЧВО)⁶ або тих, хто є нині громадянами Республіки Білорусь. Мета даної статті – з'ясування особливостей участі радянських військовослужбовців у Громадянській війні в Анголі на прикладі представників Білорусі: їх категорій, функцій, які їм довелося виконувати, та наслідків цієї війни для більшості з них. Стаття підготовлена за допомогою методів усної історії, на основі значної кількості інтерв'ю. Фрагменти мемуарів учасників тих подій та окремі аналітичні розвідки із всесвітньої історії другої половини XX століття також використані автором.

¹ Movimento Popular de Libertação de Angola (порт.). – MPLA (далі – МПЛА).

² Frente Nacional de Libertação de Angola (порт.). – FNLA (далі – ФНЛА).

³ União Nacional para a Independência Total de Angola (порт.). – UNITA (далі – УНІТА).

⁴ Frente para a Libertação do Enclave de Cabinda (порт.). – FLEC (далі – ФЛЕК).

⁵ Forças Armadas Populares de Libertação de Angola (порт.). – FAPLA (далі – ФАПЛА).

⁶ Краснознаменный белорусский военный округ (рос.).

Територія Анголи розподілена на 17 провінцій. На чолі кожної провінції знаходився комісар. У свою чергу, під час Громадянської війни ті або інші провінції входили до складу певного військового округу. Основних округів було шість: 1-й – Негаже, 2-й – Кабінда (обидва – північ країни), 3-й – Луена (схід), 4-й – Уамбо (центр), 5-й – Лубанго, 6-й – Менонге (обидва – південь). У залежності від інтенсивності бойових дій, усі округи поділялися на категорії: бойові та небойові. Бойовими округами протягом усієї Громадянської війни були 3-й та 6-й. В різні періоди бойовими вважалися також 1-й, 4-й та 5-й округи. Кожний радянський військовослужбовець, відправлений у службове відрядження, повинен був мінімум рік (із обов'язкових двох років без сім'ї або трьох із сім'єю) провести в бойовому окрузі. Та траплялося по-різному: одним і зовсім не довелось потрапити в бойовий округ, а інші опинялися безпосередньо у зоні бойових дій. Хронологічно весь строк перебування білоруських військовослужбовців під час Громадянської війни в Анголі, яка фактично тривала до лютого 2002 року, можна розділити на три великих етапи. Умовно назвемо їх "легальним", "нелегальним" та "пострадянським". Вивчення останнього виходить за рамки даної статті та може стати об'єктом окремого дослідження. А два перших потребують пояснень. Перший – "легальний" – етап знаходження військовослужбовців в НРА обмежується 1975 – 1979 роками. Довгий час офіційно стверджувалося, що радянські радники й спеціалісти виконували "певне інтернаціональне завдання" в Анголі тільки і тільки в окреслений термін. З початковою датою все зрозуміло: формально взаємовідносини та військово-співробітництво з СРСР НРА встановила після проголошення своєї незалежності в листопаді 1975 р. А ось кінцева дата "інтернаціонального завдання" викликає запитання, на які відповіді ще немає. Основних версій дві. Перша, яка найчастіше друкувалася: засекречення інтернаціонального завдання СРСР в Анголі було пов'язане з уведенням радянських військ до Афганістану в 1979 р. Друга версія також згадується у публікаціях, але дещо рідше: смерть 19 вересня 1979 р. першого президента НРА та лідера МПЛА А. А. Нето, з котрою, нібито, закінчувалося військово-співробітництво СРСР та НРА та продовжувалося виключно економічне й політичне. Однак, незважаючи на офіційні причини, досить довгий час формально тривалість участі білоруських військовослужбовців у Громадянській війні в Анголі обмежувалася саме 1975 – 1979 рр., у нечислених книгах та надписах на пам'ятниках були зазначені саме ці дати. Другий етап – 1979 – 1992 роки – закінчився разом із розвалом СРСР, підписанням так званих Біссекських угод між командуючими воюючих сторін – президентом Анголи Жозе Едуарду душ Сантушем і лідером УНІТА Жонасом Савімбі й припиненням вогню для проведення президентських виборів, якій відбулися 29-30 вересня 1992 р.

Саме на цей етап припали основні бойові дії, військові операції, в ході яких радянським радникам, спеціалістам та перекладачам довелось не стільки "радити", скільки, власне, воювати зі зброєю в руках, і навіть, на жаль, гинути. Так, зокрема, в ході проведення загонями регулярних військ ПАР операції "Протей" проти ФАПЛА в 1981 р., під час бою за місто Онджива (провінція Кунене, 5-й ВО) 27 серпня загинув військовий радник, підполковник І. І. Важник, який походив з м. Бихів Могильовської області. Офіційний звіт про цю трагічну подію зафіксований в журналі бойових дій апарату Головного військового радника в Анголі того ж дня наступним чином: "Протягом дня супротивник вів військові дії в районі Каами, Ондживи, Мангуа. Гарнізон Мангуа до піхотної

роти розбитий, знищена рота кубинців в Шибембі. 11 прб веде оборонні бої в районі Ондживи. Після бомбо-штурмового натиску о 8:30 місто було атаковане загонами ПАР (можливо, батальйоном "Буффало") та УНІТА. В 21:30 зв'язок із бригадою втрачено. Долю наших військових радників з'ясуємо. За нашими даними в районі Ондживи збито 4 ворожих літака". Виходячи з оточення, одна з колон радянських спеціалістів була розбита. Під час бою загинули І. І. Важник, підполковник Є. Ф. Кіреєв, його дружина Лідія та дружина військового спеціаліста, прапорщика Н. Ф. Пестрецова – Ядвіга. У тому ж бою, власне, Н. Ф. Пестрецов потрапив у полон та був звільнений тільки через 15 місяців (його обміняли на пілота літака ПАР, збитого над Анголою). Саме Пестрецов довелось везти на Батьківщину найстрашніший вантаж – "вантаж 200" – залишки своїх загиблих товаришів-військовослужбовців та їх рідних. Відзначимо, що трупи подружжя Кіреєвих та труп Важника були забальзамовані в морзі Йоганнесбургу.

Одним із наймасштабніших зіткнень Громадянської війни в Анголі була так звана битва за Куїто-Куанавале – невеличке місто в ангольській провінції Квандо-Кубанго. Куїто-Куанавале отримав тоді свою неофіційну назву – "ангольський Сталінград". І ось чому. Підставою стала не масштабність битви, а її переломний момент, значимість у ході війни: припинення прямої участі у війні як кубинських вояків, так і південноафриканських армій, а також наближення отримання незалежності останньої колонії на Півдні Африки – Намібії (була окупована південноафриканськими військами) та ліквідація в самій ПАР сумнозвісного режиму апартеїду. Для УНІТА й їх союзників, південноафриканських військ, було дуже важливим захопити Куїто-Куанавале. Для ФАПЛА й кубинців – не віддати, а утримати населений пункт. Провокації військ УНІТА та ПАР на території провінції Квандо-Кубанго, в центрі якої знаходилося місто, відбувалися безперервно протягом 1980-х років. Як згадував колишній військовий радник, полковник у відставці С. Ф. Сідорський⁷, інтервенції повторювалися кожні 2 – 3 місяці, рідше – кожних півроку та були скеровані завжди з південного сходу, з боку Замбії, в бік Менонге (центр Квандо-Кубанго). А за ними розпочиналися наступи угруповань УНІТА [1]. Колишній військовий перекладач, старший лейтенант запасу С. П. Демидчик розповідав, що тільки протягом його перебування в районі Куїто-Куанавале в якості радника командира 8-ї мотопіхотної бригади ФАПЛА в лютому – вересні 1986 р., масивні обстріли міста артилерією ПАР (155-мм гаубицями, котрі били на відстань 47 км) продовжувалися майже безперервно з травня по серпень 1986 р. Йому, перекладачу, котрий до відрядження навіть не проходив військовою службою, довелось брати участь у ближньому стрілковому бою, коли загони ФАПЛА фактично під командуванням радянського радника – полковника І. І. Черних, разом із іншими радянськими спеціалістами бригади утримували міст через річку Куїто, на який намагалися прорватися загони УНІТА.

Справжня битва за Куїто-Куанавале в рамках військової операції "Назустріч Жовтню" (дослівно португальською "Вітаємо Жовтень") за участю кубинських військ

⁷ С. Ф. Сідорський (прізвище змінено на прохання респондента) – льотчик-винищувач, радянський військовий радник у НРА. Народився в Київській області (УРСР), з 1970 р проходив службу у лавах Радянської Армії у Білоруському Червонопрапорному військовому окрузі. На даний момент громадянин Республіки Беларусь, полковник у відставці, проживає у Мінську. – Прим. авт.

розпочалася в середині 1987 р. та тривала майже рік⁸. Найбільш яскраві свідчення того, як було важко під час цих боїв, передають спогади перекладача 21-ї піхотної бригади ФАПЛА, молодшого лейтенанта І. А. Ждаркіна (нині полковника запасу), який майже весь цей час вів записи у шкільному зошиті на 20 листів, доки він не закінчився [6]. "14 жовтня 1987 р. Сьогодні о 7:30 ранку прибули на КП 21-ї бригади загони ФАПЛу. Зустріли тут радників 47-ї бригади і спеціалістів по "Оса-АК" (всього 9 осіб). Наслухалися жахів, дізналися подробиці того бою на березі річки Ломба, де загинув перекладач Олег Снітко. 47-ма бригада була розкинута вздовж берега. "Парівці" та загони УНІТА напали раптово й здійснили три атаки. "Фаплівці" не витримали, запанікували й кинули набутки. Причин цьому багато: і закінчення боєприпасів, і погане командування, і страх офіцерів й солдат перед "парівцями", особливо перед їх далекобійною артилерією. Однак, на думку багатьох, основна причина відступу: наявність переправи. Про неї всі знали. Можливо, коли б її не було, солдати б не тікали, їм би не було куди тікати.... 25 жовтня 1987 р. У декількох кілометрах від нас знаходиться 59-та бригада. Біля 17-ї години її бомбила авіація. "Парівці" розробили нову тактику: спочатку проводять артобстріл, усі ангольці ховаються, також і зенітники. А потім раптово з'являється авіація та починає довбати своїми нальотами. Головне, літаки встигають зникнути раніше, ніж зенітники виберуться із укриття". Тільки наприкінці травня 1988 р. бої були завершені перемогою ангольських, та в більшій мірі кубинських військ, коли Преторія офіційно запропонувала мирні переговори.

Про те, що в цих боях брали участь, отримували поранення та навіть гинули радянські радники, спеціалісти та перекладачі, ніхто не говорив та не писав. Навпаки, радянське керівництво офіційно виголошувало, що радянські військовослужбовці не є учасниками військових конфліктів за межами СРСР. Однак, "наші" були там. І першими підтвердили та відмітили їх мужність – кубинці. В 1988 р. на Кубі було уведено в обіг спеціальну нагороду на честь цих подій – медаль "За оборону Куїто-Куанавале". Крім кубинців, цією нагородою було відзначено 90 радянських радників та спеціалістів. Серед них 5 білорусів: гомельчанина, полковника В. Є. Альтшулера; мешканця Бресту, полковника А. П. Давидовського; мешканця Мінська, майора Ю. М. Морозова; мешканця Барановичів Брестської області, старшого лейтенанта О. А. Грицука; згадуваного перекладача, молодшого лейтенанта І. А. Ждаркіна.

Крім сухопутних сутичок, мали місце і бої в небі. Транспортування вантажів і людей в Анголі здійснювалося в основному повітряним шляхом. Зрозуміло, що спеціальні південноафриканські та "унітівські", португальською мовою "саçadores", "мисливці" збивали літаки ФАПЛА, якими керували найчастіше радянські пілоти. Дуже часто літаки збивали разом із пасажирами і точну кількість тих, хто загинув за таких обставин, неможливо порахувати. Бували випадки, коли такі літаки знаходилися в саванні через 5-7 років після катастрофи. Якщо ПІБ членів екіпажу та пілотів ще можна було дізнатися, адже кожен екіпаж був закріплений за конкретним бортом, то ПІБ пасажирів дізнатися практично неможливо. Приміром, 23 листопада 1985 р. під час запланованих польотів маршрутом Менонге-Луанда однією із груп "мисливців" під командування капітана військ спеціального призначення армії ПАР Андре Дідерікса

було збито літак Ан-12, бортовий номер 11747. В катастрофі загинули усі члени екіпажу та пасажир. Серед них було двоє білорусів: командир екіпажу, капітан ВПС С. В. Лук'янов (народився у Слонімі Гродненської області) та пасажир, радник начальника тилу піхотної бригади ФАПЛА, майор (підполковник) М. М. Жерносек (селище Подимхи, Лепельський район Вітебської області).

Роль "camaradas sovieticos" – радянських товаришів – була поважною та значимою. Це визнавали кубинці і самі ангольці. Крім кубинської медалі "За оборону Куїто-Куанавале", існували й інші кубинські нагороди: "За бойову співдружність" та "За блискуче виконання військового обов'язку". Цими відзнаками було нагороджено спеціаліста по обслуговуванню літаків, жителя Барановичів Брестської області А. І. Развенкова⁹, які йому вручив тодішній міністр оборони Куби, а нині голова Республіки Куба Рауль Кастро [2]. На жаль, на Батьківщині їх подвиги не оцінені. Багато ветеранів Анголи, як і ветерани Афганістану, Ефіопії та інших "гарячих точок", користуються пільгами ветеранів війни. Але разом з тим, багато з них, як кадрових військових, так і перекладачів-двохрічників, навіть не змогли довести, що вони брали участь у бойових діях. "В Генштабі, звичайно, писали, що ми скеровувалися на виконання "урядових бойових завдань" в окремих секретних документах, але широко це не висвітлювалося. І коли прийшов час здійснювати "оплату рахунків" – "наших рахунків", а гроші потрібно було виплачувати бойові!!!! – то відразу усі наші дерслужбовці, генштабісти та інші – намагалися зробити так, щоб "ці рахунки" не були оплачені", – згадував колишній військовий перекладач підполковник запасу А. А. ич [3]. Тому що радянські військовослужбовці, котрі служили в Анголі, не мали із собою жодних документів і носили військову форму ангольської армії (так звану "фаплівку"), а партійні квитки залишали в ЦК КПРС. Виходило, що в якості доказу присутності в Анголі того або іншого військовослужбовця вимагали, наприклад, підтвердження цього факту головним військовим радником, який на той момент міг вже й померти.

На відміну від Афганістану, в Анголі ніколи не воювали регулярні радянські війська. До всіх представників радянських збройних сил в Анголі застосовували загальну назву – "радянські військові радники й спеціалісти" (РВР й С) та умовно поділяли їх на наступні групи.

1. Військові радники. Основною функцією представників цієї групи було навчання ангольців військовій справі, допомога у формуванні та комплектуванні урядових військ та, в цілому, допомога у створенні регулярної армії Народної Республіки Ангола. Як згадує колишній військовий спеціаліст, підполковник запасу В. А. Авілов, котрий перебував у Анголі в 1979–1982 рр. й останні чотири місяці свого відрядження виконував обов'язки радника начальника оргмобуправління Генерального штабу ФАПЛА, в якості радників до Анголи відряджались офіцери у званні полковника і вище, та, зазвичай, під їх керівництвом перебувало декілька спеціалістів. Також є приклади скеровування в якості радників підполковників та майорів. Майор В. І. Снянський (львів'янин, а нині мешканець Мінська) був відправлений із Мінська з посади командира зенітно-ракетного дивізіону на посаду радника начальника ПВО зенітно-артилерійської бригади ФАПЛА. До цієї групи зараховувався також командуючий усіма радянськими військовослужбовцями в Анголі – головний військовий радник (ГВР). Посада ГВРв Анголі була висо-

⁸ Операція була спланована з метою захоплення міста Мавінги – головної бази УНІТА, однак виявилася провальною. – Прим. авт.

⁹ А. І. Развенков – радянський військовий спеціаліст у НРА. Народився та проживає в Барановичах, громадянин Республіки Беларусь, майор запасу.

кою (штатна категорія – генерал-лейтенант) і, як повідомляє колишній військовий перекладач, прес-секретар Союзу ветеранів Анголи (Москва) С. А. Коломнін, престижною, добре оплачуваною. ГВР мав широкі повноваження: від права доповіді міністру оборони СРСР та президенту Анголи до дострокового відрадження "штрафників". До усього, йому мали "належати": двохповерхова вілла, персональний "мерседес" з водієм, особистий літак. ГВР підпорядковувалися не тільки військові радники, але й усі військовослужбовці, котрі з різних причин перебували у Анголі. Доки радянські спеціалісти перебували в республіці посаду ГВР обіймали 10 генералів. Серед них два білоруси: березень 1976 – червень 1977 рр. – генерал-лейтенант І. Ф. Пономаренко (Мінськ) ("дуже досвідчений генерал, котрий до відрадження керував гвардійською армією, розгорнутою за штатом військового часу" [5]) та з липня 1977 року до кінця 1980 року включно – генерал-лейтенант В. В. Шахнович (Случ, учасник Великої Вітчизняної війни, котрий до призначення в Анголу в якості ГВР перебував у Сомалі).

2. Військові спеціалісти. Основними функціями цієї категорії радянських військовослужбовців були обслуговування радянської військової техніки (на якій воювала ангольська армія; до слова, не тільки урядова, але й часом опозиційна) та навчання ангольців працювати на цій техніці. Кількість необхідних спеціалістів та їх категорії, як повідомляє С. А. Коломнін, визначалися майже завжди ангольським командуванням відповідно до кількості радянської бойової техніки, яка доставлялася в НРА. На посаду військового спеціаліста призначалися військовослужбовці в званні від старшого лейтенанта до підполковника; були серед військових спеціалістів також сержанти й прапорщики. Як свідчить В. А. Авілов, вибір спеціалістів здійснювався на рівні дивізії, пізніше кандидатури розглядалися ще у штабі округу. На відміну від військових радників, які проходили персональну комісію на Військовій раді округу, військові спеціалісти йшли за загальним списком. В Анголу скеровувалися представники різних родів військ – ВМФ, ВПС, ПВО й інших та проходили там службу в залежності від своєї військової професії, в якості спеціалістів при офіцерах різних військ ФАПЛА. Багато з них прагнули вивчити португальську мову, щоб розумітися з військовослужбовцями ФАПЛА та не залежати від перекладача. Справа в тому, що лише окремі ангольські офіцери навчалися в СРСР та розмовляли російською мовою (до речі, другий та поки незмінний президент Анголи – Жозе Едуарду душ Сантуш – навчався у Баку, в Азербайджанському інституті нафти і хімії імені М. Азібекова та добре володіє російською мовою).

3. Військові перекладачі. Ця категорія в умовах знаходження радянських військовослужбовців у чужій країні, яка тільки почала співпрацювати з СРСР та теж мала у розпорядженні обмежену кількість кадрів, котрі володіли російською мовою, виявилася чи не найголовнішою для налогодження комунікацій та взаєморозуміння між обома сторонами. Оскільки до 1975 р. СРСР не мав дипломатичних зносин із колишньою метрополією Анголи – Португалією (де на той час при владі перебував фашистський режим Салазара-Каetano) та не співробітничав активно з Бразилією – основними країнами, де державною мовою є португальська, великої кількості перекладачів з португальської мови вузи не готували. Але після революції в Португалії, на початку збудуття незалежності її колоніями таких перекладачів вже було потрібно значно більше. Як згадував

А. А. Григорович¹⁰, котрий прибув до Анголи на четвертий день її незалежності [3]: "Був 1975 рік, коли я повернувся із Сирії. А в 1974 році відбулася революція в Португалії. Колонії Португалії теж були на порозі незалежності. Вже було зрозуміло, що туди потраплять радянські військові спеціалісти, і, відповідно, їм потрібні будуть перекладачі. Переваги при розподілі на вивчення португальської мови мали ті, в кого був за плечима бойовий досвід, оскільки очікувалися нові "гарячі точки". Але такими були не всі. Добре, що я мав військову підготовку, знав, як стріляти з автомата. А ось ті, хто прийшов до інституту з "гражданки", не знали про це нічого". В умовах, коли кількість військовослужбовців в Анголі постійно збільшувалася від перших 40 осіб в 1975 р. до декількох тисяч у 1980-ті рр., виникла потреба у значно більшій кількості перекладачів, ніж їх на той момент було підготовлено. В результаті, як свідчить С. А. Коломнін, перекладачів португальської стали готувати за прискореною програмою. Відкликаючи із запасу та навіть призиваючи іспанців. Іспанська та португальська мови схожі між собою, так, як наприклад, білоруська, українська та російська, тому другу мову можна було швидко опанувати. За прискореною 10-місячною програмою вивчення португальської мови до Анголи потрапили у званні молодших лейтенантів білоруси: І. А. Ждаркін (1986 – 1988); П. С. Івановський (1986 – 1988); А. Е. Алексієвський (1986 – 1988), М. Г. Маргелов (1988 – 1990) та інші. А також лейтенанти-двохрічники, випускники цивільних вузів, у тому числі Мінського державного педагогічного інституту іноземних мов (нині Мінський державний лінгвістичний університет), вчителі іспанської мови, котрим португальську довелося довшати на службі, в перші місяці відрадження: А. С. Шлик (1979 – 1982); С. П. Демидчик (1986 – 1988); О. А. Гричук (1986 – 1988); А. Н. Хованський (1985 – 1987) та багато інших, чий імена ще доведеться відшукувати.

4. Солдати строкової служби. Вони скеровувалися до Анголи для служби в якості радистів, водіїв, інколи поварів. Ця категорія радянських військовослужбовців була у республіці найменшою. На даний момент знаємо лише одного з таких – В. С. Романюка (Іванівський район Брестської області), який проходив строкову службу в 1984 – 1986 роках в 5-му військовому окрузі Лубанго.

Точна кількість радянських громадян – офіцерів, прапорщиків, солдат, цивільних спеціалістів, росіян, українців, білорусів та представників інших національностей, котрі "воювали" в НРА й досі не відома. За приблизними підрахунками, "радянських" у Анголі було не менше 12 тисяч чоловік. Офіційна кількість тих, що загинула – 54 людини. Але це число зовсім не відповідає дійсності. Завдяки пошуковій роботі власне ветеранів та істориків-дослідників, включно з автором цієї статті, вже з'ясовано більше 100 імен тих, хто загинув при виконанні службового обов'язку в цій африканській країні. Серед таких 5-ро білорусів: згадувані І. І. Важнік, М. М. Жерносек, С. В. Лук'янов, а також мешканець Бихівського району Могильовської області П. Д. Стрелков (загинув 4 червня

¹⁰ А. А. Григорович – радянський військовий перекладач у НРА. За походженням – білорус, народився у Німецькій Демократичній Республіці. На початку 1970-х рр. поступив навчатися на прискорені курси арабської мови. Два з половиною роки він проходив військову службу в якості військового перекладача у Сирії, брав участь в арабо-ізраїльській "війні Судного дня" в жовтні 1973 року. Був нагороджений високою сирійською нагородою – Орденем "За мужність", а також сирійським орденом Вітчизняної війни 1973 року. До Анголи прибув 16 жовтня 1975 року у складі першої групи радянських військових радників і спеціалістів. На теперішній час громадянин Російської Федерації, підполковник запасу, проживає в Москві.

1978 р. в Луанді) та мешканець селища міського типу Мір Карелічського району Гродненської області капітан 2-го рангу А. Д. Дрозд (загинув 15 січня 1979 р.).

Роль Громадянської війни в Анголі у долі багатьох громадян колишнього СРСР поступово перестає бути "білою плямою". Та попереду ще багато роботи. На даний момент з'ясована доля 139 громадян Республіки Білорусь, котрі брали участь у Громадянській війні у Анголі. Пошук та дослідження тривають.

Список використаної літератури

1. Спогади С. Ф. Сідорського // Особистий архів автора.
2. Спомини А. І. Развенкова // Особистий архів автора.
3. Спомини А. А. Григоровича // Особистий архів автора.

4. Кальвокорреси П. Мирная политика после 1945 года: [В 2-х кн.] / П. Кальвокорреси. – М.: Международные отношения, 2000. – Кн. 2. – 462 с.
5. Коломнин С.А. Русский спецназ в Африке / С. А. Коломнин. – М.: Яуза, 2005. – 264 с.
6. Ждаркина И.А. "Такого не было даже в Афгане": воспоминания участника войны в Анголе (1986 – 1988 гг.). – М.: Memories, 2008. – 518 с.

References

1. SIDORSKYI, S. F. (n. d.) *Spoahady*. Author's private archive.
2. RAZVENKOV, A. I. (n. d.) *Spoahady*. Author's private archive.
3. HRYHOROVYCH, A. A. (n. d.) *Spoahady*. Author's private archive.
4. KALVOKORESSI, P. (2000) *Mirovaja politika posle 1945 goda: [in 2 vol.]*. Vol. 2. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya.
5. KOLOMNIN, S. A. (2005) *Russkij specnaz v Afrike*. Moscow: Yauza.
6. ZHDARKIN, I. A. (2008) *Takogo ne bylo dazhe v Afgane: vospominaniya uchastnika vojny v Angole (1986 – 1988 gg.)*. Moscow: Memories.

Надійшла до редколегії 14.06.16

A.V. Kuznetsova-Timonova, PhD, leading specialist
Institute of history of NAS of Belarus, Minsk, Belarus

THE CIVIL WAR IN ANGOLA (1975 – 2002) AND THE FATE OF SOVIET SOLDIERS: THE EXAMPLE OF REPRESENTATIVES OF BELARUS

This article contains information on the fate and participation in the Civil war in Angola 1975-2002, Soviet military personnel on the example of representatives of Belarus. Focuses on the fact that the former official Soviet statistics (12 thousand participants and 54 people who died) is not reliable. The Angolan territory is divided into 17 provinces. At the head of each province was the Commissioner. During the Civil war, or those other provinces were part of a military district. Main districts: 1st – Negage, 2nd – Cabinda (both North), 3rd – Luena (East), 4th – Huambo (centre), 5th – Lubango, 6th – Menongue (both South). Depending on the intensity of the fighting, all the districts were divided into categories: combat and noncombat. Military districts throughout the Civil war were 3rd and 6th. In different periods of the battle was also considered the 1st, 4th and 5th district. Every Soviet soldier who went on a business trip, had at least a year (from the mandatory two years without a family or three family) to spend in the combat area. Indicates that unlike in Afghanistan, in Angola has never fought against the regular Soviet troops. All representatives of the Soviet armed forces in Angola wore a common name – "Soviet military advisers and experts" (SMA and E) and are conditionally divided into the following groups: military advisers, military specialist, military interpreters, soldiers.

Key words: Angola, civil war, military advisers, military specialist, military interpreters, soldiers.

УДК 327(477:73)"1919/1921":341.74

Н. Ластовець, асп.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків

МІСІЯ УНР У США В 1919 – 1921 РР.: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ

Дана стаття присвячена історії встановлення дипломатичних відносин між УНР періоду Директорії та США на початку ХХ століття. Досліджений вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на стосунки між УНР та США в 1919 – 1921 рр. через аналіз кадрового складу місії УНР. Сукупно з внутрішньою нестабільністю та упередженістю у ставленні до України як до самостійного суб'єкта міжнародних відносин саме дисбаланс у наповненні представництва посприяв неефективності роботи по налагодженню контактів з США.

Ключові слова: дипломатична місія, Директорія УНР, США, кадровий склад, міжнародні відносини.

Дослідження взаємовідносин УНР і США, незважаючи на активну розробку даної тематики, сьогодні залишається актуальним. Акцент на діяльності місії витіснює на другий план проблеми соціального характеру, які, разом з глобальними чинниками, вплинули на становлення представництва в США на початку ХХ століття. Висвітлення діяльності місії в пресі, компетенція працівників та внутрішній клімат місії не набули належного розбору, хоча все вище перераховане справило вагомий вплив на ствердження української державності.

У цьому зв'язку джерельна та історіографічна база виступає одночасно як основа і складова. Джерела з даної теми представлені, насамперед, архівними матеріалами [3, 15, 14, 13], газетами і журналами, що випускалися українською діаспорою в США [7, 2], документами дипломатичної переписки [12]. Вони в сукупності дають відмінну від загальноприйнятої картину розвитку подій, в якій можна побачити як зовсім нові, так і мало відомі постаті, що вплинули на розвиток місії в США. Окрім того, важливою складовою для аналізу процесу становлення є друковані видання дипломатичної місії в США [17, 18] або осіб, що входили до її складу.

Історіографію питання можна умовно поділити на три частини. В радянський час побутувала думка про "буржуазно-націоналістичний", "контрреволюційний" характер українських державних утворень початку

ХХ століття. Це пояснює негативну оцінку їх зовнішньополітичної діяльності в працях офіційних істориків М. Супрунєнка [9], Р. Симоненка [5], І. Хміля [11] Є. Полової [4] та інших. Окремо слід виділити працю Р. Симоненка [5]. Вона окреслює головні інтереси США, але в наведеному дослідженні сфера зацікавлень обмежується економічною складовою. Висвітлюється діяльність Центральної Ради, але період з 1919 по 1923 рр., як слушно зауважує О. Павлюк [3, с. 4] не став предметом дослідження, хоча б це було логічним продовженням попередньої теми.

На відміну від радянського бачення історії для емігрантської історіографії було характерне штучне протиставлення політики США політиці Великобританії та Франції щодо України. Така тенденція, зокрема, притаманна роботам М. Стахіва [7]. Розвідки М. Стахіва, як і інших емігрантів, попри всю цінність наданих концепцій, необхідні співставляти з наявними джерелами, через численні неточності у відношенні представлених фактів.

У період незалежності почали відкривати засекречені фонди, з'явилася можливість працювати з колись недоступними архівними документами. Побачили світ наукові праці, присвячені міжнародним відносинам раніше "буржуазних" державних утворень та різним аспектам діяльності українських національних урядів. У роботах В. Соловйової [6], Д. Табачника [10], І. Дацькі-